

بازخوانی پاسخهای صدرالمتألهین به اشکال «لزوم

قرار گرفتن یک ماهیت تحت دو مقوله» در بحث وجود ذهنی

محمدهادی توکلی^(۱)

چکیده

بر اساس نظریه کیف‌بودن علم و یکسانی ماهیت ذهنی و عینی، پذیرش نظریه وجود ذهنی در بردارنده اشکال «لزوم مشمولیت علم تحت دو مقوله» خواهد بود. صدرالمتألهین در آثار خود از طریق تمایز میان حمل شایع و اولی، صدق دو مقوله بر علم از دو حیث ذاتی و عرضی، نفی قیام حلولی و قبول صدق دو مقوله بر صورت علمیه بسبب اعتباریت ماهیت و امکان تحقق ظلی آن به وجودات متعدد، برای حل این اشکال تلاش نموده است. گرچه بررسی پاسخهای وی حاکی از عدم تمامیت آنها در حل اشکال است، اما مبانی او زمینه‌ساز حل اشکال از طریق قبول «حمل حاکی بر محکی» است که بر اساس آن، فارغ از اینکه ماهیت صورت علمیه چیست و صورت علمیه در چه مقوله‌یی قرار دارد، «حکایت» از ماهیت شیء خارجی، بعنوان وصف وجودی صورت علمیه معرفی میشود که به ماهیت صورت علمیه ارتباطی ندارد و بلکه از دایره مقولات بیرون است. با ارائه این راه‌حل، هم میتوان تطابق صورت علمیه و ماهیت شیء خارجی را حفظ کرد و هم میتوان در عین قبول تحقق صورت علمیه در

ذهن، از اشکال لزوم تداخل دو مقوله در آن رهایی جست.

کلیدواژگان: وجود ذهنی، مقولات، مقوله کیف، ماهیت، حکایتگری، تطابق، ملاصدرا.

مقدمه

سخن از وجود ذهنی^۱، در آثار ابن‌سینا، بهمنیار، لوکری و شیخ اشراق، عمدتاً با عنوان «وجود فی الذهن» و تعبیراتی مشابه آن مطرح شده (ابن‌سینا، ۱۱۴۰۴ الف: ۶۱-۶۰، ۹۷-۹۶، ۱۴۷-۱۴۶، ۱۸۳؛ بهمنیار، ۱۳۷۵: ۳۵، ۳۸، ۴۷-۴۵، ۲۸۸، ۳۱۵؛ لوکری، ۱۳۷۳: ۳۰-۲۹، ۵۱، ۱۸۴-۱۸۳؛ سهروردی، ۱۳۸۰: ۱۸/۱، ۲۲-۲۰، ۱۶۳، ۳۳۰، همان: ۷۱/۲) و بنابر تفحص راقم این سطور، ظاهراً اولین بار غزالی اصطلاح «وجود ذهنی» را بکار برده و سپس در آثار ابوالبرکات بغدادی و بعدها در نوشته‌های ابن‌غیلان^۲، ابن‌رشد و فخررازی تحت همین عنوان مورد مطالعه قرار گرفته (غزالی، ۱۴۱۶: ۳۶۷؛ ابن‌رشد، ۱۳۷۷: ۶۱؛ همو، ۱۹۹۴: ۸۳؛ ابن‌غیلان، ۱۳۷۷: ۶۶-۶۴؛ رازی،

(۱). استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران؛ mhtavakoli@rihu.ac.ir

* تاریخ دریافت: ۹۹/۸/۲۴ تاریخ تأیید: ۹۹/۱۱/۲۰ نوع مقاله: پژوهشی

DOR: 20.1001.1.15600874.1400.26.4.1.0